

*Л.Бевзенко,
доктор соціологічних наук*

УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО ОЗНАКИ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ В НАШІЙ КРАЇНІ

Соціологічні розвідки, які зосереджуються на питаннях соціальної поведінки та її визначальних детермінант, серед основних таких детермінант виокремлюють соціальні норми та соціальні цінності. Але зв'язок цінностей та поведінки, не викликаючи особливих заперечень на рівні теоретичних моделей, стає проблематичним у разі його емпіричного відстеження, що є особливо помітним у ситуаціях соціальної нестабільності. Усвідомлення цінностей тут нібито відстає від зміни соціальних практик, спостерігається швидка зміна малюнків соціальної поведінки і при цьому залишаються стабільними декларовані цінності. Схоже, що в цих ситуаціях відповіді на прямі запитання стосовно основних цінностей не завжди збігаються з очікуваннями щодо життєвих практик, які мали б зумовлюватися цими цінностями. Інакше кажучи, ситуація соціальної нестабільності значно віддаляє реальні цінності від цінностей, які людина декларує. З нашого погляду, в сенсі емпіричних досліджень цьому може зарадити вивчення деяких феноменів, які вказують на реальні цінності, але не прямо, а опосередковано. До таких феноменів належать стилі життя, уявлення про життєвий успіх і ресурси його досягнення. Саме уявленням про успіх людини в нашій країні присвячено цю статтю.

У таблиці 1 наведено розподіл відповідей наших респондентів на ключове питання, довкола якого ми вибудуємо всі наші наступні міркування. Як впливає з цього, до п'ятірки найважливіших ознак успіху, на думку наших респондентів, є: *багатство* (44,5%), *успішна кар'єра* (40,8%), *гарне здоров'я* (36,8%), *гарна сім'я* (35,8%), *наявність престижних речей* (гарної машини, будинку,

Розділ третій

Таблиця 1

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? (N=1796, %)*

Варіанти відповіді	% до відповідей
Слава, визнання	9,9
Гарне здоров'я	36,8
Досягнення влади	20,7
Гарна сім'я	35,8
Кохання	8,4
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	20,8
Багатство (гроші)	44,5
Успішна кар'єра, успішний бізнес	40,8
Гарна освіта	11,9
Можливість подорожувати світом	5,5
Доброчинність	2,8
Самореалізація, внутрішня свобода	13,5
Наявність хороших друзів	11,0
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	2,9

* Респондент мав змогу обрати до трьох варіантів відповіді

дачі) та *досягнення влади* (два останніх поділили п'яте місце, набравши, відповідно, 20,8 та 20,7 %).

Звичайно, це та картина, яку ми отримуємо на всьому соціальному просторі. Але більш поглиблений аналіз на предмет зв'язку названих показників з різними координатами цього простору, вказує на ряд цікавих залежностей. З цього приводу нами були проаналізовані зв'язок з традиційними категоріями, такими як вік, стать, освіта, національність, місце проживання (село, місто), регіон проживання, релігійність, а також зв'язок бачення успіху з такими особливими ознаками, як ставлення людини до свого українського громадянства та того, як респондентів бачиться ситуація в країні загалом (образний формат бачення).

Таблиця 2

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? Розподіл відповідей за статтю і за віком (N=1796, %)

Варіанти відповіді	Стать		Вікові категорії		
	Чоловіча	Жіноча	18-29 років	30-54 років	55 років і більше
	N=817	N=979	N=337	N=899	N=560
Слава, визнання	10,4	9,5	11,9	10,0	8,6
Гарне здоров'я	35,0	38,3	29,1	37,0	41,1
Досягнення влади	20,6	20,8	19,3	21,1	20,9
Гарна сім'я	32,6	38,4	34,7	34,3	38,8
Кохання	7,1	9,5	14,8	7,6	5,9
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	21,8	20,0	20,5	20,1	22,1
Багатство (гроші)	47,4	42,1	40,7	42,8	49,5
Успішна кар'єра, успішний бізнес	41,1	40,5	44,5	43,4	34,3
Гарна освіта	10,3	13,2	14,0	11,0	12,0
Можливість подорожувати світом	3,8	7,0	5,9	6,0	4,5
Доброчинність	3,1	2,7	1,8	3,0	3,2
Самореалізація, внутрішня свобода	15,4	12,0	15,7	14,7	10,4
Наявність хороших друзів	11,0	11,0	9,8	11,6	10,9
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	2,3	3,4	2,7	3,3	2,3

Одразу треба сказати, що такі зрізи аналізу, як освіта, регіон проживання не показали суттєвих відмінностей у моделях успіху, притаманних цим категоріям, тому ми їх далі не наводимо. Схоже, якісь інші характеристики виявилися тут більш суттєвими.

Першими розглянемо такі традиційні характеристики, як стать і вік (*табл. 2*). Найбільш цікаві моменти тут і далі позначено жирним шрифтом. Як видно, у жіночих

Розділ третій

образах успіху більш вагомими порівняно з чоловічими є здоров'я, сім'я. Чоловіки більшої ваги надають багатству (грошам), а от кар'єра важить практично однаково як для тих, так і для інших, що є досить симптоматичним. Наші жінки у своєму прагненні кар'єрних досягнень стають дедалі амбітнішими (*тут і далі ми не наводимо цифри, їх можна побачити у відповідних таблицях*).

Очікувані результати отримано у розподілах відповідей за віком. Чим старшою є людина, тим більше їй здаються

Таблиця 3

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? Розподіл відповідей за типом населеного пункту, де мешкає респондент (N=1792, %)

Варіанти відповіді	Місто понад 1 млн осіб	Місто від 251 тис. до 500 тис. осіб	Місто, від 21 тис. до 50 тис. осіб	Селище міського типу (СМТ)	Село
	N=265	N=266	N=153	N=153	N=567
Слава, визнання	6,8	9,4	6,5	12,4	12,5
Гарне здоров'я	28,7	34,2	37,3	44,4	38,8
Досягнення влади	19,3	21,8	19,6	13,7	22,6
Гарна сім'я	33,2	34,6	40,5	52,9	31,4
Кохання	5,3	4,9	15,0	14,4	8,3
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	27,2	21,4	17,7	17,7	21,0
Багатство (гроші)	44,2	44,7	39,9	34,6	54,3
Успішна кар'єра, успішний бізнес	51,7	44,4	39,9	31,4	33,7
Гарна освіта	14,7	10,2	6,5	15,7	11,1
Можливість подорожувати світом	8,3	9,0	4,6	2,6	3,9
Доброчинність	2,6	3,4	2,0	3,9	2,8
Самореалізація, внутрішня свобода	19,6	15,4	11,8	10,5	8,8
Наявність хороших друзів	9,8	10,5	11,8	9,8	13,1
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	1,9	5,6	1,3	2,0	2,5

важливими для успішного життя наявність сім'ї, здоров'я. Кар'єра з віком поступово відходить на другий план, а от вага грошей значно зростає. Останнє цілком зрозуміло за умов тих дуже невисоких статків, що їх мають наші літні співгромадяни.

Тут треба звернути особливу увагу на те, як дуже невисоко стоять у рейтингу ознак успішності (майже незалежно від віку та статі) такі речі, як *гарна освіта, наявність друзів, самореалізація, добродійність*. Це теж досить симптоматично і вказує на те, що наша модель успіху дедалі більше зміщується у бік притаманної західним суспільствам досяжницької, індивідуалізованої моделі.

Мешканці міст і сіл продемонстрували різні бачення успішного життя, але ця відмінність за деякими позиціями має неочікуваний характер (табл. 3). Це проявляється в тому, що певні тенденції, які спостерігаються при рухові від мешканців міст-мільйонників до мешканців малих міст, раптом демонструють злам при переході до мешканців сіл. Так, яскравим тут є приклад позиції *гарна сім'я*. У міру просування від міст-мільйонників до селища міського типу спостерігаємо зростання ваги цього фактору від 33,2% до 52,9%, і раптом мешканці села показують тут лише 31,4%. Цей факт руйнує уявлення про село як місце, де цінності сім'ї тримаються найміцніше. Цікаво, що при цьому вагомість такої ознаки, як *багатство, гроші*, селяни вказують у 54,5% випадках, тоді як мешканці мільйонників лише в 44,2%. Інші цікаві моменти (*кар'єра, самореалізація*) можна побачити з даних, наведених у таблиці 3.

З результатів, наведених у таблиці 4, можна побачити, як пов'язаний образ успіху з національністю та релігійністю респондента. У групах, сформованих за позицією "національність", достатніми за наповнюваністю виявилися лише групи "українці" та "росіяни" (відповідь "інша" дали лише 37 респондентів). Групи за принципом релігійності формувалися з огляду на відповідь на запитання "Особисто Ви вважаєте себе віруючою чи невіруючою

Розділ третій

людиною?”. Як видно з наведених даних, росіяни та українці досить суттєво відрізняються у відсотках за позиціями *гарна сім'я* та *успішна кар'єра, бізнес*. Українці цінують більше сім'ю, а росіяни – кар'єру, хоча загальний профіль образу успіху є близьким, і там, і там перед ведуть гроші та кар'єра.

Таблиця 4

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? Розподіл відповідей за ознакою національності (N=1782, %) та релігійності (N=1781, %)

Варіанти відповіді	Національність		Релігійність		
	Українець	Росіянин	Я вірю в Бога	Ні, я не вірю в Бога	Важко відповісти
	N=1506	N=239	N=1346	N=214	N=231
Слава, визнання	9,8	9,2	9,7	10,3	10,8
Гарне здоров'я	37,5	32,2	38,1	31,3	34,6
Досягнення влади	20,2	23,0	21,2	19,6	19,1
Гарна сім'я	36,8	29,3	36,9	27,6	36,8
Кохання	8,6	7,5	9,0	6,5	6,9
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	19,9	25,9	20,1	27,6	18,6
Багатство (гроші)	44,6	43,1	43,3	54,7	41,1
Успішна кар'єра, успішний бізнес	40,4	46,9	40,9	41,1	39,4
Гарна освіта	11,8	13,4	12,7	9,8	9,1
Можливість подорожувати світом	5,5	5,9	5,7	3,7	6,1
Доброчинність	3,0	0,8	2,9	0,9	4,3
Самореалізація, внутрішня свобода	13,3	15,9	12,5	15,9	17,3
Наявність хороших друзів	11,0	10,0	11,3	8,4	11,3
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	3,1	1,7	2,9	1,9	3,9

Релігійність пов'язана з баченням ознак успішності за тими ж основними позиціями – здоров'я, сім'я, гроші (табл. 4). Віруючим сім'я, здоров'я бачиться більш вагомою ознакою, ніж атеїстам. Тоді як атеїсти значно більшої ваги надають грошам та багатству. Цікаво, що за позицією кар'єра ці дві групи майже не відрізняються.

Аналіз виявив ще одну цікаву залежність. Образ успіху виявляється достатньо пов'язаним з тим, наскільки оптимістично – песимістично респондент бачить актуальну ситуацію в країні. Чим більше респондент пишається своїм українським громадянством (запитання “Якою мірою Ви пишаєтесь чи не пишаєтесь тим, що є громадянином України?”), тим більшої ваги набуває в його образі успіху здоров'я, сім'я, і тим меншою є вага позиції гроші, багатство. Цікаво, що саме для тих, хто дуже пишається фактом свого українського громадянства, загальний профіль образу успіху змінюється щодо середнього по країні (представленому в таблиці 1), і на перші місця виходять здоров'я та сім'я, а лише за ними ідуть гроші та кар'єра.

Ще один зріз аналізу дає підстави для роздумів. Тут для двовимірного аналізу ми взяли запитання “Оберіть з наведеного переліку слів ті, які для Вас найтісніше пов'язані з образом сучасного українського суспільства”. Перелік образів, що було запропоновано, складався з таких понять: “Тиск”, “Згуртованість”, “Злидні”, “Піднесення”, “Безлад”, “Перспектива”, “Багатство”, “Розруха”, “Впорядкованість”, “Протистояння”, “Глухий кут”, “Свобода”. Респондент мав змогу обрати не більше трьох з зазначених характеристик. У таблиці 6 ми залишили не всі перелічені вище варіанти відповідей, а лише по три умовно негативних (злидні, безлад, розруха) та умовно позитивних (перспектива, багатство, свобода). Критерієм для відбору цих варіантів було те, що вони набрали більшу кількість голосів у своїх підгрупах (негативні та позитивні).

З таблиці 6 видно, що образ успіху є наближеним до загального образу країни. Для тих, у кого образ країни асоціюється з поняттям “багатство”, саме багатство і гроші в

Розділ третій

Таблиця 5

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? Розподіл відповідей за ознакою ставлення до факту свого українського громадянства (N=1782, %)

Варіанти відповіді	Ставлення до факту українського громадянства				
	Зовсім не пишайось	Скоріше не пишайось	Важко сказати	Скоріше пишайось	Дуже пишайось
	N=165	N=276	N=489	N=681	N=171
Слава, визнання	12,1	12,0	10,4	9,3	5,9
Гарне здоров'я	30,3	32,6	34,4	40,2	42,7
Досягнення влади	33,3	27,5	18,4	18,2	15,8
Гарна сім'я	22,4	26,1	35,4	42,3	39,2
Кохання	9,1	6,2	7,2	9,5	9,9
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	28,5	27,2	18,8	19,5	14,0
Багатство (гроші)	57,0	57,3	45,2	37,6	36,8
Успішна кар'єра, успішний бізнес	33,9	39,1	42,3	43,9	35,7
Гарна освіта	9,1	9,4	12,3	13,5	11,7
Можливість подорожувати світом	4,9	4,4	5,9	5,6	5,9
Доброчинність	3,0	1,1	3,5	3,1	2,3
Самореалізація, внутрішня свобода	8,5	9,1	15,1	15,4	14,0
Наявність хороших друзів	12,1	11,2	11,5	10,9	8,8
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	2,4	2,9	3,9	2,6	1,2

ознаках успіху починають виходити на перше місце з великим відривом. Ті, хто обирає *свободу* як характеристику країни, демонструють і значно більшу увагу до цієї позиції у переліку ознак успіху. Ті ж, хто готовий описати країну поняттям "*перспектива*", надає найбільшій ваги *кар'єрі*. І при цьому, що цікаво, умовні оптимісти вдвічі

Таблиця 6

Що, на Вашу думку, є сьогодні найголовнішою ознакою успіху людини в нашій країні? Розподіл відповідей за ознакою обраного образу суспільства (N=1794, %)

Варіанти відповіді	Поняття, що відповідають образу України в уявленнях респондентів					
	Злидні	Безлад	Розруха	Перспектива	Багатство	Свобода
	N=642	N=890	N=590	N=160	N=93	N=103
Слава, визнання	10,9	10,8	10,3	11,9	15,1	13,6
Гарне здоров'я	37,9	37,6	34,9	37,5	34,4	35,0
Досягнення влади	23,8	22,7	22,5	23,8	26,9	11,7
Гарна сім'я	32,6	35,2	33,6	37,5	36,6	46,6
Кохання	9,5	7,8	8,6	8,1	11,8	10,7
Престижні речі (гарна машина, будинок, дача)	22,9	23,8	27,0	16,9	21,5	17,5
Багатство (гроші)	51,1	47,3	50,9	38,8	61,3	38,8
Успішна кар'єра, успішний бізнес	41,0	42,8	40,0	50,0	43,0	43,7
Гарна освіта	9,2	10,5	11,0	18,8	19,4	23,3
Можливість подорожувати світом	5,8	5,6	5,3	8,1	2,2	6,8
Доброчинність	2,0	2,7	2,5	1,3	2,2	3,9
Самореалізація, внутрішня свобода	10,8	12,8	11,7	17,5	8,6	20,4
Наявність хороших друзів	10,0	10,6	14,2	8,1	10,8	11,7
Можливість добре відпочивати (фітнес-центри, гарний курорт)	3,6	2,8	2,9	2,5	1,1	1,9

частіше за умовних песимістів обирають як ознаку успіху позицію *гарна освіта*. Ця позиція разом з варіантами *гарна сім'я*, *кар'єра*, *самореалізація та свобода* вказують на ті складові образу успіху, що орієнтовані не на сьогоденне престижне споживання, а на перспективу та розвиток.